

Dr. Alexandru Zampieri

**Aspecte controversate
privind nulitățile în procesul penal**

– nulitățile absolute, nulitățile relative,
sanctiunea excluderii probelor –

Comentarii și jurisprudență

Editura
Hamangiu
2021

CAPITOLUL AL III-LEA.

NULITĂȚILE RELATIVE

Secțiunea 1. Considerații generale

79. Sediul materiei acestei categorii de nulități se află în art. 282^[1], a cărei interpretare presupune o coroborare cu prevederile art. 280, care se referă la efectele sancțiunii nulității procesuale.

Nulitățile relative nu au, ca regulă, o determinare normativă a cazurilor, orice încălcare a normelor de procedură putând să aibă drept consecință, în anumite condiții prevăzute de lege, apariția unei astfel de nulități. Legiuitorul subliniază acest aspect important atunci când statuează că „*Încălcarea oricăror (s.n.) dispoziții legale (...) determină nulitatea actului (...)*”. Cazurile în care poate fi invocată nulitatea relativă sunt foarte numeroase, fiind reprezentate de **orice încălcare a unor dispoziții procesuale penale**,

[1] „Art. 282. Nulitățile relative. (1) *Încălcarea oricăror dispoziții legale în afara celor prevăzute la art. 281 determină nulitatea actului atunci când prin nerespectarea cerinței legale s-a adus o vătămare drepturilor părților ori ale subiecților procesuali principali, care nu poate fi înlăturată altfel decât prin desființarea actului.* (2) *Nulitatea relativă poate fi invocată de procuror, suspect, inculpat, celelalte părți sau persoana vătămată, atunci când există un interes procesual propriu în respectarea dispoziției legale încălcate (a se vedea Decizia Curții Constituționale nr. 554/2017 – n.n.).* (3) *Nulitatea relativă se invocă în cursul sau imediat după efectuarea actului ori cel mai târziu în termenele prevăzute la alin. (4).* (4) *Încălcarea dispozițiilor legale prevăzute la alin. (1) poate fi invocată: a) până la închiderea procedurii de cameră preliminară, dacă încălcarea a intervenit în cursul urmăririi penale sau în această procedură; b) până la primul termen de judecată cu procedura legal îndeplinită, dacă încălcarea a intervenit în cursul urmăririi penale, când instanța a fost sesizată cu un acord de recunoaștere a vinovăției; c) până la următorul termen de judecată cu procedura completă, dacă încălcarea a intervenit în cursul judecării.* (5) *Nulitatea relativă se acoperă atunci când: a) persoana interesată nu a invocat-o în termenul prevăzut de lege; b) persoana interesată a renunțat în mod expres la invocarea nulității”.*

altele decât cele pentru care poate fi invocată nulitatea absolută^[1].

După cum am arătat în capitolul introductiv, nulitățile relative **au caracter judiciar**. Pentru a fi examinate, ele trebuie invocate, identificate din punct de vedere al normei care se susține că a fost încălcată, dar trebuie făcută și dovada existenței unei vătămări procesuale care să nu poată fi înlăturată decât prin anularea actului. Ceea ce este **caracteristic** pentru aceste nulități este faptul că pot fi acoperite prin voința părților, pot fi invocate într-o anumită stare a procesului și numai dacă este justificat un interes procesual^[2].

Într-o formulare cu valențe definitorii, instanța constituțională a arătat că „*nulitatea relativă este o nulitate virtuală, ce derivă din principiul fundamental al legalității și rezultă din încălcarea dispozițiilor legale referitoare la desfășurarea procesului penal, altele decât cele expres prevăzute de lege, care atrag nulitatea absolută. Aceasta se caracterizează prin faptul că intervine atunci când prin încălcarea dispozițiilor legale s-a produs o vătămare drepturilor participanților la procesul penal (procuror, părți și subiecții procesuali principali), că aceasta trebuie invocată într-o anumită etapă a procesului penal sau într-un anumit moment procesual, prevăzut de lege, că aceasta se acoperă atunci când titularii dreptului de a o invoca nu își exercită acest drept în termenul de decădere prevăzut de lege și prin faptul că subiecții procesuali care pot invoca nulitatea relativă trebuie să aibă calitatea prevăzută de lege, precum și un interes procesual propriu în respectarea dispoziției legale pretins încălcate*”^[3].

Dorim să subliniem de la început că, deși s-a susținut că nulitățile relative ar fi întotdeauna nulități virtuale, această trăsătură caracteristică cunoaște și excepții, în sensul că există și situații în care nulitățile relative sunt nulități exprese, după cum vom arăta la secțiunea a 6-a.

Există dispoziții procesuale care sunt invocate mai frecvent ca temeiuri de aplicare a nulităților relative și care joacă un rol important în desfășurarea procesului penal, cum sunt cele referitoare la:

[1] C.C.R., Decizia nr. 302/2017.

[2] GR.GR. THEODORU, I.P. CHIȘ, *op. cit.*, p. 593-594.

[3] C.C.R., Decizia nr. 302/2017.

reglementarea regulilor de bază, a principiilor sau a altor cerințe care asigură organizarea și desfășurarea procesului penal (cu excepția celor aflate sub protecția nulității absolute), competența organelor judiciare (cu excepția celor aflate sub protecția nulității absolute), sesizarea organelor judiciare, forma și conținutul actelor procedurale (cu excepția celor aflate sub protecția nulității absolute), procedura de citare și de comunicare a actelor procedurale, precum și administrarea probelor^[1].

Secțiunea a 2-a. Invocarea nulității relative

80. Momentul procesual până la care este posibilă invocarea existenței unei nulități relative este enunțat în art. 282 alin. (4). De la aceste prevederi există și excepții, după cum vom vedea.

Dacă persoana vătămată sau partea este prezentă **la judecată**, invocarea nulității relative se poate face **numai în cursul efectuării actului**, iar dacă a lipsit, va putea invoca neregularitatea **până la următorul termen de judecată cu procedura completă**, potrivit art. 282 alin. (4) lit. c). În acest sens, pentru că legea nu distinge, nu au nicio relevanță motivul pentru care cel în cauză a lipsit la efectuarea actului și nici faptul dacă a fost citat și nu a răspuns acestui demers procedural.

Dacă actul a fost efectuat **în cursul urmăririi penale**, invocarea nulității relative va fi posibilă **pe întregul parcurs al acestei faze și până la închiderea procedurii de cameră preliminară**, astfel cum statuează art. 282 alin. (4) lit. a). În opinia noastră, închiderea procedurii de cameră preliminară include și judecarea contestației, dacă este formulată, cu precizarea că la judecarea contestației pot fi reiterate numai nulitățile relative care au fost invocate și în fața judecătorului de cameră preliminară. Excepție fac nulitățile absolute, astfel cum se precizează în alin. (4) al art. 347.

Prin derogare, în situația în care **instanța a fost sesizată cu un acord de recunoaștere a vinovăției**, lipsind procedura camerei preliminare, nulitatea relativă, chiar dacă privește un act efec-

[1] C.C.R., Decizia nr. 554/2017.

tuat în cursul urmăririi penale, poate fi invocată **până la primul termen de judecată cu procedura legal îndeplinită**, potrivit art. 282 alin. (4) lit. b).

În practica judiciară s-a decis că *„susținerea inculpatului privind nelegalitatea procesului-verbal din data de 22 februarie 2016, ca urmare a nerespectării dispozițiilor art. 195 alin. (1) lit. a) C. proc. pen., referitoare la indicarea actului procesual prin care s-a dispus măsura, antamează exclusiv o problemă de conținut formal al mijlocului de probă, sancționabilă cu nulitatea relativă, conform art. 282 C. proc. pen. Or, omisiunea inculpatului de a invoca acest tip de nulitate în camera preliminară, conform art. 282 alin. (4) lit. a) C. proc. pen., are ca efect acoperirea sa, în condițiile expres prevăzute de alin. (5) lit. a) al aceiași text de lege”*^[1].

Tot astfel, în ceea ce privește momentul până la care se poate invoca excepția referitoare la necompetența organului de cercetare penală – și, pe cale de consecință, nulitatea actului de sesizare a instanței și a actelor de cercetare –, Înalta Curte a avut în vedere, pe de o parte, că *„aceasta a fost invocată și analizată și la instanța de fond în camera preliminară, iar, pe de altă parte, instanța de apel, în acest cadru procesual, nu are abilitatea procesuală de a constata dacă actul de sesizare a instanței sau actele efectuate în faza de urmărire penală sunt susceptibile de a fi lovite de nulitate și a constata efectiv cele solicitate, în această fază procesuală. Prin urmare, aceste aspecte nu pot fi analizate în această fază procesuală, pentru că au fost verificate în camera preliminară, conform dispozițiilor 340 alin. (1) și art. 344 C. proc. pen., instanța de fond a analizat excepția invocată și prin încheierea de cameră preliminară (...) s-a respins, ca nefondată, excepția vizând nulitatea relativă a necompetenței organului de urmărire penală după calitatea persoanei, formulată de inculpat (...)”*^[2].

81. Sub aspectul verificării legalității administrării probelor în cursul urmăririi penale, analizând și jurisprudența instanței constituționale, Înalta Curte a statuat că *„instanța de contencios constituțional, printr-o jurisprudență constantă, a tranșat problema,*

^[1] I.C.C.J., s. pen., dec. nr. 237/A din 1 octombrie 2018, www.scj.ro.

^[2] I.C.C.J., s. pen., dec. nr. 183/A din 3 mai 2016, www.scj.ro.

statuând, cu titlu obligatoriu, următoarele: rezultatul procedurii în camera preliminară referitor la stabilirea legalității administrării probelor și a efectuării actelor procesuale de către organele de urmărire penală are o influență directă asupra desfășurării judecării pe fond, putând să fie decisiv pentru stabilirea vinovăției sau nevinovăției inculpatului. Momentul procesual, reglementat expres de normele în vigoare în care, în cursul procesului penal, se verifică legalitatea administrării probelor de către organele de urmărire penală, este cel al camerei preliminare (art. 342 C. proc. pen.), în acest sens, instanța de control constituțional reținând că, în cursul judecării, nu s-ar mai putea aprecia asupra legalității administrării probelor ce au rămas câștigate procesului, de vreme ce nu este admisibil a se face proba împotriva unor aspecte definitiv validate, după încheierea procedurii de cameră preliminară, cu privire la legalitatea administrării probațiunii realizate de către organele de urmărire, operând autoritatea de lucru judecat. Constatarea – în camera preliminară – a încălcării prescripțiilor procedurale de administrare a probelor, respectiv constatarea obținerii probelor prin utilizarea unor metode nelegale atrage aplicarea, de către judecătorul de cameră preliminară, a sancțiunii excluderii acestora (în acest sens, a se vedea parag. 26 din Decizia Curții Constituționale nr. 802 din 5 decembrie 2017)^[1].

În situația în care invocarea nulității s-a făcut în cursul urmăririi penale, potrivit art. 304, dar a fost respinsă, apreciem că ea **se poate reitera în procedura de cameră preliminară sau în fața instanței** care soluționează fondul cauzei, după cum sesizarea se face prin rechizitoriu sau prin acord de recunoaștere a vinovăției, în raport de prevederile art. 282 alin. (4) lit. a) și b). Întreaga activitate de urmărire penală este supusă controlului judecătoresc.

În ceea ce privește **invocarea provocării folosite în vederea obținerii unor probe**, în doctrină s-a susținut că acest aspect de neloialitate ar trebui invocat în fața judecătorului de cameră preliminară, deși existau la acel moment soluții în practica judiciară în

[1] I.C.C.J., s. pen., dec. nr. 277/A din 29 octombrie 2018, www.scj.ro.

sensul în care provocarea ar trebui invocată pe fondul cauzei^[1], pentru a putea fi verificată. Situația a fost schimbată printr-o decizie a instanței constituționale, prin care s-a permis judecătorului de cameră preliminară să administreze probe în vederea stabilirii neloialității în administrarea unor probe^[2]. Atunci când este vorba despre **încălcarea prevederilor art. 101 sau art. 102 alin. (1)**, actele de procedură efectuate în astfel de condiții sunt ilegale și folosirea lor într-o cauză penală este inadmisibilă și, ca urmare, această sancțiune procesuală poate fi invocată pe tot parcursul procesului penal, consecința fiind și nulitatea actelor. Vom reveni la acest aspect în ultimul capitol al lucrării, atunci când ne vom referi la excludere. În opinia noastră, acest efect al inadmisibilității se produce indiferent de mijlocul de probă sau de procedeul probatoriu folosit, atât timp cât modalitatea de efectuare se situează în afara legii, fiind interzisă. Situația este cu totul alta atunci când vorbim despre efectuarea unor acte de procedură în mod loial, dar cu nerespectarea unor prevederi procedurale, când se pune problema invocării sancțiunii nulității.

82. Ca regulă generală, închiderea procedurii de cameră preliminară este momentul până la care poate fi invocată nulitatea relativă, inclusiv pentru actele efectuate în procedura camerei preliminare.

În acest sens, în ceea ce privește **încălcarea regulilor de competență materială prin judecarea cauzei de către o instanță superioară în grad**, într-o speță în care inculpatul era avocat, s-a decis că, și „*dacă s-ar asimila cazul radierii cabinetului individual de avocatură cu o renunțare la exercițiul profesiei, interpretare spre care tinde apărarea, tot nu am fi fost în prezența unui motiv de desființare a hotărârii și trimitere a cauzei spre rejudecare, deoarece, conform dispozițiilor art. 281 alin. (1) lit. b), sancțiunea nulității absolute intervine doar atunci când judecata a fost efectuată de o instanță inferioară în grad celei competente. Or, în speță nu se ridică o atare problemă, curtea de apel fiind superioară*

[1] C. GHIGHECI, *Cereri și excepții de cameră preliminară. II. Legalitatea și loialitatea administrării probelor. Comentarii și jurisprudență*, Ed. Hamangiu, București, 2017, p. 63.

[2] C.C.R., Decizia nr. 802/2017.

în grad judecătoreiei, instanță ce ar fi fost competentă dacă inculpatul nu ar fi avut calitatea de avocat. Rezultă, așadar, că în cauză erau aplicabile dispozițiile referitoare la nulitatea relativă, ceea ce presupunea invocarea sa într-un anumit termen (respectiv în procedura de cameră preliminară) (s.n.), dovedirea unei vătămări a drepturilor inculpatului, ceea ce însă nu s-a întâmplat, eventuala nulitate fiind acoperită în condițiile art. 282 alin. (5) lit. a) C. proc. pen.”^[1].

83. În situația în care **neregularitatea ce se invocă s-a produs cu ocazia dezbaterilor sau prin hotărârea pronunțată**, invocarea se va putea face prin cererea de apel sau la primul termen de judecată cu procedura completă din apel. Chiar dacă legea nu prevede în mod expres această situație, ipoteza este acoperită de prevederile art. 282 alin. (4) lit. c), întrucât încălcarea a intervenit în cursul judecății, fază care cuprinde și judecata în apel, în situația în care această cale de atac este exercitată.

84. Introducerea în proces a părții responsabile civilmente după începerea cercetării judecătorești atrage nulitatea actului, dar numai dacă a fost invocată în cursul efectuării acestuia, când partea este prezentă, sau la primul termen de judecată cu procedura completă, dacă ea a lipsit la efectuarea actului. Dacă acest moment procesual a fost depășit fără invocarea neregularității, hotărârea pronunțată va fi legală și temeinică sub acest aspect^[2], în conformitate cu prevederile art. 282 alin. (5) lit. a).

Este adevărat că, prin Decizia Curții Constituționale nr. 257 din 26 aprilie 2017^[3], momentul-limită nu îl mai constituie începerea cercetării judecătorești, fiind declarată neconstituțională trimiterea la prevederile art. 20 alin. (1) pe care o face art. 21 alin. (1), în vederea prezervării drepturilor pe care partea responsabilă civilmente le-ar putea exercita numai în procedura de cameră

^[1] I.C.C.J., s. pen., dec. nr. 169/A din 7 mai 2019, www.scj.ro.

^[2] În acest sens, a se vedea Trib. Suprem, s. pen., dec. nr. 2580/1975, în R.R.D. nr. 7/1980, p. 55, decizie care, chiar dacă se referă la Codul de procedură penală anterior, își păstrează valabilitatea, pentru identitate de rațiune, punctul de vedere exprimat atunci fiind preluat în reglementarea cuprinsă în art. 282 alin. (5) lit. a) C. proc. pen. actual.

^[3] M. Of. nr. 472 din 22 iunie 2017.

preliminară, potrivit obiectului acesteia, astfel cum este reglementat de art. 342. Aceste dispoziții vor putea constitui temei de invocare a sancțiunii nulității relative, dacă va fi depășit momentul discutării cererilor și excepțiilor ridicate în camera preliminară^[1] sau, potrivit unei alte opinii pe care o găsim îndreptățită, momentul terminării urmăririi penale^[2], ca moment premergător declanșării procedurii camerei preliminare, procedură în care va fi citată și partea responsabilă civilmente.

Trebuie însă să nu pierdem din vedere două aspecte.

În primul rând, este de observat că instanța constituțională nu a declarat ca neconstituționale prevederile art. 20 alin. (1), ci numai trimiterea pe care o face art. 21 alin. (1). Ca urmare, constituirea de parte civilă se va putea face până la începerea cercetării judecătorești, moment în care partea civilă va putea cere și introducerea în cauză a părții responsabile civilmente și nu credem că poate fi lipsită de acest drept prevăzut de lege și pe care, ca regulă, este singura care îl poate exercita. Așadar, opinăm că decizia Curții Constituționale are în vedere situația în care constituirea ca parte civilă s-a făcut înainte de procedura camerei preliminare. Persoana vătămată poate să se constituie ca parte civilă și după procedura camerei preliminare, astfel cum îi dă dreptul art. 20 alin. (1).

În al doilea rând, cum se și amintește în decizia citată, acțiunea civilă este guvernată de principiul disponibilității, astfel încât nimic nu se opune ca partea responsabilă civilmente să fie introdusă în proces chiar și după începerea cercetării judecătorești, atâ timp cât ea acceptă, fie că o face expres sau tacit. Această acceptare are aptitudinea legală de a acoperi nulitatea relativă, în condițiile art. 282 alin. (5).

Din aceste motive, apreciem că s-a dat eficiență principiului disponibilității atunci când Înalta Curte a reținut că, *„în cauză, partea (persoana – n.n.) vătămată nu a formulat nicio cerere de introducere în proces a părții responsabile civilmente, nici până la*

[1] GR.GR. THEODORU, I.P. CHIȘ, *op. cit.*, p. 182; I. KUGLAY, în M. UDROIU (COORD.), *Codul de procedură penală. Comentariu pe articole*, ed. a 3-a, Ed. C.H. Beck, București, 2020, p. 186-189.

[2] C. GHIGHECI, respectiv T.V. GHEORGHE, în N. VOLONCIU, A.S. UZLĂU (COORD.), *op. cit.*, p. 87, respectiv p. 227.

primul termen de judecată din 23 februarie 2016 și nici până la termenul din 23 mai 2016 (când a început cercetarea judecătorească), deși cererea de constituire de parte civilă a depus-o la dosar la 20 mai 2016, dosar fond. Așadar, nu a fost încălcată vreo dispoziție legală referitoare la o cauză de nulitate absolută sau relativă, care să atragă sancționarea în consecință a sentinței atacate, sub acest aspect. În contextul normelor referitoare la nulități, se constată că încălcările sau neregularitățile invocate de apelanți sunt susceptibile a atrage sancțiunea nulității relative, în condițiile art. 282 C. proc. pen., și nu sancțiunea nulității absolute, prevăzută expres de dispozițiile art. 281 C. proc. pen., așa cum eronat au tins să acrediteze ideea aceștia. Or, în cauză, Ministerul Public, atunci când a apreciat necesar și conform prevederilor art. 282 alin. (4) lit. c) C. proc. pen. (după finalizarea etapei camerei preliminare și până la următorul termen cu procedura completă din 23 martie 2016), a solicitat introducerea în cauză în calitate de parte (persoană – n.n.) vătămată/civilă a persoanei juridice UAT Deleni, prima instanță pronunțându-se motivat asupra acestei chestiuni la același termen, așa cum mai sus s-a menționat. Prin urmare, instanța de apel constată că, în cazul în care încălcările unor dispoziții legale au intervenit în cursul judecății, primul termen cu procedura legal îndeplinită era termenul în care inculpații, justificând un interes procesual propriu, ar fi trebuit să invoce aceste nulități relative, termen care a fost de mult depășit. Potrivit art. 282 alin. (5) lit. a) C. proc. pen., nulitatea relativă se acoperă dacă persoana interesată nu a invocat-o în termenul prevăzut de lege, situație ce este incidentă și în speța dedusă judecății^[1].

În privința **constituirii de parte civilă**, s-a constatat de către instanța supremă într-o decizie de speță că, în cursul primei judecăți, inculpații nu s-au opus constituirii de parte civilă, nu au pus concluzii în acest sens la termenele respective și nici cu ocazia dezbaterilor, astfel că nu s-a respectat termenul prevăzut de art. 282 alin. (3), relativ la momentul până la care se poate invoca nulitatea relativă^[2].

[1] I.C.C.J., compl. 5 jud., dec. nr. 85 din 21 mai 2018, www.scj.ro.

[2] I.C.C.J., s. pen., dec. nr. 387/RC din 1 noiembrie 2018, www.scj.ro.